

МАРТИНОВ А.Ю.,
кандидат історичних наук,
доцент

*Інститут історії України
НАН України*

**ЗАХІДНА
ПОЛІТИЧНА
НАУКА ПРО
СУЧASNІ
УКРАЇНСЬКО-
РОСІЙСЬКІ
ВІДНОСИНИ**

Рецензія: Петровский В.В.
Современные украинско-
российские отношения в
западной интерпретации. –

Харьков: Майдан,
2002. – 264 с.

У вітчизняній історико-політологічній літературі нарешті заповнено суттєву прогалину, яка стосувалась комплексного системно-аналітичного огляду сучасних праць, які торкаються складної та важливої проблеми відносин між незалежними Україною та Росією й належать перу західних істориків та політологів.

Фактично впродовж 90-х рр. ХХ ст. вітчизняна наукова громадськість, політичні кола нашої країни не мали так би мовити “настільної книги”, яка б узагальнювала саме західні інтерпретації українсько-російських відносин, адже з огляду на сучасні тенденції формування нової системи міжнародних відносин, пошуку Києвом та Москвою своєї інші в цих принципово нових геополітичних та геостратегічних реаліях, дуже важливо саме через призму західних референтних груп, репрезентованих відомими аналітиками, такими як Е.Вілсон, Т.Кузьо, А.Каппелер, А.Мотиль, А.Лівен, А.Коен, Р.Шпорлюк та ін., бачити не тільки ретроспективу, а й пер-

спективу стосунків між Україною та Росією, причому не лише в загальноєвропейському, а й у глобальному контексті.

Таку вдалу спробу, на нашу думку, реалізував Володимир Петровський у своїй монографії, котра вийшла з друку російською мовою й безперечно становить інтерес не тільки для сухо фахового українського читача. Автор, дослідивши широке коло монографій, аналітичних оглядів, статей головним чином західноєвропейських та північноамериканських політологів не лише показав їхнє тлумачення вже відпрацьованого та нині актуального порядку денного українсько-російських відносин, а й висвітлив змістовний калейдоскоп концепцій, теорій та ідей, які можуть прислужитися державним інститутам України та Росії в процесі подальшого наповнення конкретним змістом міждержавного стратегічного партнерства, розробки перспективних моделей співпраці, ефективного та взаємовигідного вирішення спірних питань.

Прискіплива увага західних вчених до зазначененої тематики не є випадковою, адже після розпаду СРСР обидві східнослов'янські держави відіграють ключову роль у розвитку не лише Євразії, а й Європи. Тому, за приблизними підрахунками автора монографії, впродовж 90-х рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст. цій проблематиці були присвячені понад 300 монографій і тематичних збірників та близько 1500 статей, аналітичних оглядів, які з'явились у різних газетах та на електронних сайтах. Думки західних експертів, які сконцентровані у цих працях, не лише формують імідж України на Заході, а й впливають на прийняття рішень різних західних урядів щодо України. Отже, з цієї точки зору систематичний об'єктивний аналіз цих поглядів є цікавим для української дипломатії в її практичній діяльності, як можливість у цілому побачити існуючі точки зору щодо україно-російських відносин з метою розробки методів більш ефективного інтелектуального впливу на тих, хто в себе вдома впливає на прийняття рішень щодо нашої країни.

Взагалі концептуальні підходи, властиві для різних західних політологів, які так чи інакше займаються проблематикою українсько-російських відносин, головним чином ґрунтуються на вже класичній школі політичного реалізму. У фокусі їхньої уваги постійно перебувають проблеми регіональної та глобальної безпеки, а також потенційно конфліктні питання, які гіпотетично можуть destabilізувати ситуацію. Саме у цьому контексті, на нашу думку, сторонній погляд на традиційні та нові виклики безпеці завжди є цікавим для аналітиків політичних ризиків.

Структурно монографія побудована за проблемно-хронологічним принципом, розгляд зазначененої тематики логічно йде від оцінок су-

часних тенденцій розвитку колишньої радянології доби «холодної війни» та славістики, при чому головна увага приділена проблематиці українсько-російських відносин. У першому розділі автор простижив перипетії змін тематики та концепцій досліджень радянологів, констатував посилення наукових позицій представників неореалістичної та неоліберальної теорій міжнародних відносин, появу концептуального напряму конструктивізму. На думку В.Петровського, певна ідеологічна заангажованість та концептуальні вади радянологів, особливо властиві їм раніше лінійність та російсько-центрізм у науковому аналізі, поступово відмирають.

Так патріарх радянологів відомий американський консервативний аналітик Р.Пайпс неодноразово з певним інтелектуальним кокетством наголошував, що соціальна наука та радянологія мало що могли запропонувати одна одній. Зокрема, багато хто перебільшував унікальність радянського суспільства та специфіку методологічних підходів до його вивчення. Натомість вже в добу після перебудови оцінки внеску радянологів у розробки політичних технологій, завдяки яким СРСР було підштовхнуто до розпаду, є досить суперечливими. Прихильники містифікації наголошують на особливій важливості цієї аналітичної роботи як чогось унікального, інші нагадують про прогнози радянологів, які навіть теоретично важко було уявити реалізованими. Тому, на думку багатьох, після зникнення СРСР радянологія об'єктивно «померла» своєю смертю. Але відразу й народилась нова славістика.

Зрозуміло, що зі зміною об'єкта досліджень, звичайно, постали нові питання, котрі спрямували західні наукові славістичні дослідження до більш конструктивного прагматизму. Водночас автор зазначає, що в теоретичному плані сучасна західна славістика продовжує перебувати в стані пошуку нових наукових підходів.

Аналізуючи праці західних політологів 90-х рр. ХХ ст., В.Петровський відмічає посилення їхньої зацікавленості у досліджені соціальної історії, культурно-демографічних та соціально-психологічних чинників, які одночасно об'єднують та розділяють українську та російську спільноти. Крім того, на межі ХХІ ст. досить популярними стали дослідження з так званої «транзитології», пов'язані з вивченням переходних суспільств, які перебувають у стані проведення системних реформ. Прогноз можливих тенденцій розвитку західної славістики, який читач знаходить на сторінках першого розділу монографії, стосується виявлення тенденцій подальшої диференціації цього наукового напряму за предметами уподобань на центрально-східноєвропейські, російські, південнослов'янські студії.

Врешті створення Міжнародної асоціації україністів є свідченням інституціоналізації україністики як перспективного напряму, яким починають займатись нові покоління вчених на Заході. Поряд з історичними дослідженнями об'єктом наукового аналізу стає і сучасна незалежна Україна. Зокрема, В.Петровський зупиняється на висвітлені наукового дискурсу навколо проблеми історичної ідентифікації статусу Російської імперії, впливу на українську та російську політику багатьох національних міфів, якими живе дух нації у соціальному просторі та історичному часі.

Водночас, як слушно зазначає автор монографії, зважаючи на "розмитість" іміджу України на Заході, багато хто з україністів паралельно вирішують не лише сухо наукові проблеми, а й роблять промоушен українській тематиці в колі фахівців та громадськості. Отож, на цьому напрямі в контексті створення проукраїнського лобі в багатьох країнах світу є благодатне поле для взаємовигідної співпраці вітчизняних та західних вчених, зокрема у реалізації спільніх науково-дослідних проектів.

Проте найбільше значення для формування ставлення до України в сучасному середовищі західної політичної еліти мають експертні оцінки її потенціалу як найближчої сусідки об'єднаної Європи. З цієї точки зору для багатьох цікавими є військово-політичні аспекти українсько-російських відносин. Зокрема, подано матеріали щодо аргументів критики західними експертами положень військової доктрини України, прийнятої 1993 р. Вони наголошували на її суперечливо-му характері.

Далі у монографії в парадигмі реальної політики прослідковано процес створення Збройних Сил незалежних України та Росії, розв'язання проблеми контролю за ядерною зброєю колишнього СРСР, розподілу Чорноморського флоту. Зокрема, у комплексі з вимогами якнайшвидшого вивезення з території України ядерної зброї колишнього СРСР розглядалися проблеми економічного тиску, претензій Росії на увесь Чорноморський флот та Севастополь. В.Петровський на сторінках монографії показує, як висновки західних експертів із питань українсько-російських відносин впливали на розробку практичної політики, насамперед, США щодо Києва та Москви за часів адміністрації Б.Клінтона.

Крім сухо військово-політичної проблематики, також розглянуто контекст українсько-російських відносин у регіональному вимірі Центрально-Східної Європи, зокрема у трикутнику Україна-Росія-Польща та з точки зору просування на Схід Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу. Автор подав компараторивний аналіз концепцій різних західних аналітиків, які оцінюють ступінь

реалістичності одночасного проголошення Україною курсу на євроатлантичну інтеграцію та на розвиток стратегічного партнерства з Росією. Водночас, лишається відкритим питання щодо буферного статусу України між Сходом та Заходом, або визначення її функцій як своєрідного міжцивілізаційного мосту.

Саме у протиборстві між романтиками, які наголошували на можливості швидкої переорієнтації України на Захід, та прагматиками, які не забували про важливість російського фактору, в перші роки незалежності України й сформувалась концепція багатовекторності вітчизняної зовнішньої політики. По суті, мова йшла про динамічну шкалу визначення пріоритетів міжнародної політики з огляду на конкретику певної ситуації. Зокрема, на сторінках монографії детально аналізуються ті російські школи зовнішньополітичної думки, які на думку багатьох західних політологів суттєво впливають на перспективи українсько-російських відносин. Незалежно від того, яка аргументація наводиться з метою ідентифікації кількості цих напрямів сучасної геополітичної орієнтації Росії, всі вони так чи інакше зберігаються в суспільній свідомості та в залежності від ступеня політичної ваги своїх “носіїв” впливають на міжнародний курс Кремля. Впродовж 90-х рр. ХХ ст., наприклад, відбувалось внутрішньополітичне протистояння в Росії щодо західно-атлантичного курсу (А.Козирев) та неоєвразійською (по суті неоімперською) концепцією (репрезентованою ідеями А.Дугіна та ідеями “багатополярності” за Є.Примаковим).

Натомість слов'янофільський ізоляціоналізм в умовах розгортання процесу глобалізації поступово віходить на маргінеси практичної зовнішньої політики. Оскільки факт певної демографічної кризи східнослов'янського населення, розмивання національно-державних кордонів під тиском нових комунікаційних технологій, збільшення імміграційних потоків – все це стимулює потребу найширшого врахування етнокультурних факторів у процесі реалізації міжнародної політики. Адже, саме ці чинники досить часто стимулюють міждержавні конфлікти початку ХХІ століття.

В.Петровський, аналізуючи праці західних політологів, слушно наголошує, що вони відслідковують як набуває сили російський варіант геополітичного реалізму та прагматизму, втілений у нинішньому зовнішньополітичному курсі Російської Федерації взагалі, та зокрема щодо України. Важливу роль у цьому контексті продовжує відігравати фактор етнополітичних орієнтацій населення України та Росії.

В зв'язку з цією проблематикою автор торкається історичних аспектів етнокультурного розвитку українського та російського на-

родів, тлумачить причини суттєвих відмінностей у оцінках соціально-історичних явищ націоналізму, динаміки асиміляції та русифікації, національної ідентичності та формування української політичної нації, тощо. Саме ці питання стимулювали на Заході справжній бум наукової і науково-популярної літератури, які проаналізовані у монографії.

У заключному розділі, автор розглядає прогнозні моделі західних політологів, які вони давали з огляду на сучасні тенденції розвитку українсько-російських відносин. Зокрема, середньо термінове майбутнє Росії прогнозується у дилемі між відродженням статусу регіональної держави та проблемою дезінтеграції федерації у разі загострення економічних та етнополітичних проблем.

Загалом, західна політологічна думка продовжує вважати, що лише за умов прогнозованих та стабільних українсько-російських відносин можна вести мову про позитивний вплив України та Росії на загальноєвропейські та глобальні процеси. Адже обидві країни є важливими сусідами ЄС та НАТО. Хоча Москва та Київ в силу різної геополітичної стратегії й ставлять неоднакові стратегічні завдання щодо ступеня інтеграції до євроатлантичної спільноти, сучасні тенденції розвитку новітньої системи міжнародних відносин дають підстави вважати, що реалізація європейського вибору України все ж потребуватиме більш тривалого перехідного періоду, пов'язаного з пошуком нових форм взаємодії з Росією, ЄС та США за моделлю прагматичного діалогу та захисту вітчизняних національних інтересів у умовах виклику глобалізації.

З огляду на ці актуальні проблеми сучасної практичної української дипломатії монографічне дослідження В.В.Петровського дає багатий матеріал для роздумів та відкриває плацдарм для плідної подальшої напруженої аналітичної роботи як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, які займаються проблематикою різних аспектів сучасних українсько-російських відносин.

Надійшла до редакції 30.12.2002

54]